

Review Paper:

Evaluation of Rights Related to Public Health and Pharmaceutical Patents and Existing Conflicts According to National and International Laws

Somayeh Rahmani¹, *Amir Mahdi Ghorbanpoor Zarehshuran², Hamide Rahanjam¹

1. Department of Law, Faculty of Law, Takestan Branch, Islamic Azad University, Takestan, Iran.
2. Member of Iran Bar Association, Tehran, Iran.

Citation Rahmani S, Ghorbanpoor Zarehshuran AM, Rahanjam H. [Evaluation of Rights Related to Public Health and Pharmaceutical Patents and Existing Conflicts According to National and International Laws (Persian)]. Journal of Inflammatory Diseases. 2020; 24(3):258-269. <https://doi.org/10.32598/JQUMS.24.3.6>

doi <https://doi.org/10.32598/JQUMS.24.3.6>

Received: 21 Jan 2020
Accepted: 08 Apr 2020
Available Online: 01 Aug 2020

Keywords:

Pharmaceutical patent protection, World trade organization, TRIPS agreement, Doha declaration, Public health.

ABSTRACT

Today, along with the relative expansion of public health around the world, various diseases such as AIDS, malaria, etc. are increasing in human societies. In this regard, the pharmaceutical industry is one of the most important industries that should be supported so that the inventors of new drugs have enough motivation to produce more effective drugs. On the other hand, the undeniable benefits of supporting pharmaceutical inventions pose a serious threat to developing and less developed countries, and may endanger the public health of these societies. In such situation, we should know which of these two principles is preferable to other and should be given priority: Public health as a basic human right or protection of pharmaceutical patents as an exclusive right of its owners? One of the most important issues discussed directly and indirectly in the World Trade Organization is "public health", especially the drug trade and the protection of pharmaceutical patents, and this organization has always protected the rights of drug inventors to maintain a balance between public health and freedom of access to medicine. Therefore, any legal system that wants to join this organization may face problems due to these two issues. This study aims to investigate the conditions and challenges of supporting pharmaceutical patents in legal systems in case of accession to the World Trade Organization.

Extended Abstract

1. Introduction

The advancements in modern societies are because of science and knowledge that contribute to the growth and development of societies and increase welfare in various dimensions. One of these sciences is medical science, which tries to help increase the health of communities and thus increase the welfare through

the invention of various drugs. One of the factors affecting the development of this science is the need to protect pharmaceutical patents in different legal systems [1]. Despite the need for protection, the form and extent of this protection is different in societies. In some societies, the inventor should be granted the exclusive rights to use and exploit the invention commercially and, thus, efforts should be made to ensure the interests of both individual and society.

*** Corresponding Author:**

Amir Mahdi Ghorbanpoor Zarehshuran

Address: Iran Bar Association, Tehran, Iran.

Tel: +98 (912) 6985662

E-Mail: ghorbanpoor@gmail.com

However, other groups argue that this approach cannot serve the interests of the whole society, especially developing countries. This problem is especially important in the field of pharmaceutical patents related to human life; mere support for these patents puts developing countries in dire need of medications [2].

This study was conducted with the aim of examining the conditions and challenges for the protection of pharmaceutical patents in legal systems in case of accession to the World Trade Organization (WTO). Moreover, the purpose of this study was to investigate the extent to which the Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) Agreement has mandated the WTO legal systems to provide protection for pharmaceutical patents, and to what extent it has been able to provide a solution to public health in the event of challenges and obstacles arising from the exclusive rights of the patentee. It is assumed that the WTO has stated minimal requirements for the patent protection in the TRIPS Agreement and leaves countries free to act. Furthermore, the TRIPS Agreement, and in particular the Doha Declaration, has been able to adopt strategies to deal with these challenges.

2. Materials and Methods

In this review study, the search was conducted in a number of reliable databases including Scopus, Iran-Doc, and Google Scholar. All yielded articles were selected for review.

3. Results

Before signing the TRIPS Agreement in 1994, the process of granting pharmaceutical patents between developing or less developed countries was slower and many disagreed to grant a patent to a pharmaceutical product under national laws. The TRIPS Agreement, however, stressed the need to establish an international protection for pharmaceutical patents. The agreement requires all WTO members to recognize the protection for all patents and, in particular pharmaceutical patents, because most of the patents granted in the world are related to pharmaceutical products and processes. Therefore, the legal systems, as members of the WTO, and those seeking to join this organization must bring their laws and regulations into line with this agreement [3].

Compared to other WTO agreements and conventions, one of the features of this agreement is the expression of requirements and powers of the countries in regulating their domestic laws by taking into account the

necessary standards appropriate to the political and social conditions of each society [4]. Therefore, like other WTO fundamental agreements, this agreement has a special focus on public health, particularly access to medicine, and seeks to establish a balance between the intellectual property right holder (the patentee) and the public health (as a basic human right) so that the countries be able to protect human life and health while protecting the rights of the patentee. The same conclusion was expressed in the 2001 Doha Declaration on intellectual property and public health, and emphasized that the TRIPS Agreement should not impede the measures taken by members to protect public health [5].

Due to the great role of pharmaceutical patents in the field of public health, they have a prominent place among other patents. This place has created a challenge among developing and developed countries. As a result, the conflict between public health and intellectual property rights of patentees is one of the most challenging issues, especially for developing countries. This is because with exclusive rights granted to patentees, developing countries' access to medicine can be very difficult, and even the health of these communities may be affected by rising drug prices [6].

4. Discussion

Developing countries are recommended to limit the protection of pharmaceutical patents to an extent that it does not conflict with public health, because some rights are considered goals and others are a means to achieve the goal and have a methodical aspect. The right to have health seems to be a goal such that human beings try to invent and supply medicine to achieve it. Therefore, it can be said that the right to invent a pharmaceutical product is the right to the patent, and is not a genuine right; it is a right to achieve an intrinsic goal, i.e. the right to health. It cannot be considered unconditional and absolute, but freedom to exercise this right is limited to health care.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

This is a review study. No experiments were conducted on human or animal samples.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public commercial or not-profit sectors.

Authors' contributions

Investigation, resources, and writing: Somayeh Rahmani, Hamide Rahanjam; Editing & review, project administration: Amir Mahdi Ghorbanpoor Zarehshuran.

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest

ارزیابی حقوق مرتبط با بهداشت عمومی، اختراعات دارویی و تعارضات موجود با توجه به مقررات حقوق ملی و بین‌المللی

سمیه رحمانی^۱،^۲ امیر مهدی قربانپور زره‌شوران^۳، حمیده ره‌انجام^۴

۱. گروه حقوق، دانشکده حقوق، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، ایران.

۲. کانون وکلا، دادگستری مرکز، تهران، ایران.

چکیده

امروزه به‌موازات گسترش نسبی بهداشت عمومی در سراسر دنیا، بیماری‌های گوناگون از قبیل ایدز، مالاریا و غیره نیز در جوامع بشری رو به افزایش است. به همین سبب صنعت داروسازی یکی از مهم‌ترین صنایعی است که باید مورد حمایت قرار بگیرد تا مخترعین داروهای جدید، انگیزه کافی برای تولید داروهای مؤثرتر را داشته باشند. از سوی دیگر مزایای انکارناپذیر حمایت از اختراعات دارویی برای کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته تهدیدی جدی و ممکن است سلامت عمومی این جوامع را به خطر بیندازد. در چنین شرایطی باید دید کدام‌یک از این دو اصل بر دیگری ترجیح داشته و باید در اولویت قرار بگیرد؛ بهداشت و سلامت عمومی به عنوان حق اولیه انسان‌ها یا حمایت از اختراعات دارویی به عنوان حق انحصاری برای صاحبان آن؟ یکی از مهم‌ترین مباحثی که به طور مستقیم و غیرمستقیم در سازمان تجارت جهانی مورد بحث قرار گرفته، موضوع بهداشت عمومی، به‌خصوص تجارت دارو و حمایت از اختراعات دارویی است و این سازمان پیوسته برای حفظ تعادل میان بهداشت عمومی و آزادی دسترسی به داروها از حقوق انحصاری دارندگان اختراعات دارویی نیز حفاظت کرده است. از این رو هریک از نظام‌های حقوقی که خواهان پیوستن به سازمان تجارت جهانی هستند، به دلیل مواجه شدن با این دو موضوع ممکن است با مسائلی روبه‌رو شوند. بر همین اساس در مقاله پیش‌رو درصددیم با استفاده از روش‌های توصیفی و تحلیلی به بررسی شرایط و چالش‌های حمایت از اختراعات دارویی در نظام‌های حقوقی در صورت الحاق آن‌ها به سازمان تجارت جهانی بپردازیم.

تاریخ دریافت: ۰۱ بهمن ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۲۰ فروردین ۱۳۹۹

تاریخ انتشار: ۱۱ مرداد ۱۳۹۹

کلیدواژه‌ها:

حمایت از اختراعات دارویی، سازمان تجارت جهانی، نظام‌های حقوقی، بهداشت عمومی

مقدمه

دارویی که با حیات انسان‌ها مرتبط بوده، اهمیت بیشتری داشته و حمایت صرف از این اختراعات سبب می‌شود کشورهای در حال توسعه با نیازهای شدید دارویی مواجه شوند [۱].

در این مقاله برآنیم که به بررسی شرایط، ضوابط و چالش‌های حمایت از اختراعات دارویی در نظام‌های حقوقی در صورت الحاق آن‌ها به سازمان تجارت جهانی بپردازیم و بررسی کنیم موافقت‌نامه تریپس تا چه اندازه در خصوص حمایت از اختراعات دارویی برای نظام‌های حقوقی عضو سازمان تجارت جهانی تعیین تکلیف کرده است و تا چه اندازه توانسته در صورت وقوع چالش‌ها و موانع ناشی از حقوق انحصاری دارنده در برابر بهداشت عمومی راه حل ارائه دهد؟ فرض این است که سازمان تجارت جهانی در موافقت‌نامه تریپس حداقل‌هایی در خصوص حمایت از اختراعات بیان کرده و دست کشورها را در نحوه عمل بازگذاشته است. موافقت‌نامه تریپس و به‌خصوص اعلامیه دوحه تا حدودی توانسته‌اند راهکارهایی برای مقابله با این چالش‌ها برگزینند.

پیشرفت جوامع امروزی مرهون علم و دانشی است که در ابعاد مختلف به رشد و توسعه جوامع و افزایش رفاه کمک می‌کند. یکی از این علوم، علوم پزشکی است که از طریق اختراع داروهای مختلف سعی در کمک به افزایش سطح سلامت جوامع و در نتیجه افزایش رفاه دارد. یکی از عوامل مؤثر در پیشرفت این علم و دانش، لزوم حمایت از اختراعات دارویی در نظام‌های حقوقی مختلف است. با وجود این ضرورت، قالب و میزان حمایت از اختراع در جوامع همواره متفاوت بوده است. برخی از جوامع معتقدند باید حق انحصاری استفاده و بهره‌برداری تجاری از یک اختراع به مخترع آن داده شود و از این طریق تلاش شود که هم منافع فرد و هم منافع جامعه تأمین شود؛ اما گروهی دیگر معتقدند که این شیوه نمی‌تواند منافع کل جامعه، به‌خصوص کشورهای در حال توسعه را تأمین کند. این ایراد به‌ویژه در زمینه اختراعات

* نویسنده مسئول:

امیرمهدی قربانپور زره‌شوران

نشانی: تهران، کانون وکلا دادگستری مرکز.

تلفن: ۶۹۸۸۵۶۶۲ (۹۱۲) ۰۹۸

رایانامه: ghorbanpoor@gmail.com

مواد و روش‌ها

دارندگان حق انحصاری اختراع و منافع مصرف‌کنندگان است و بر مبنای رفاه اجتماعی و اقتصادی، محدودیت‌هایی بر منافع مخترعان تحمیل می‌کند. در دسترس بودن دارو یکی از این منافع اجتماعی است که سبب برقراری این موازنه در موافقت‌نامه تریپس شده است [۶]. بنابراین یکی از مهم‌ترین تأثیرات موافقت‌نامه تریپس در حوزه دارو، اجباری شدن رعایت حق اختراع و اعطای حقوق انحصاری به مخترعین دارو بود. این در حالی است که تا پیش از تصویب موافقت‌نامه تریپس و دست‌کم تا سال ۱۹۸۶، بیش از پنجاه کشور عضو معاهده پاریس، محصولات دارویی را حمایت نمی‌کردند و کشورهای پیشرفته به علت توسعه اقتصادی خود نگران عدم حمایت از مخترعان در این حوزه بودند [۷].

چند سال پس از اجرای موافقت‌نامه تریپس، تأثیر این موافقت‌نامه از جهت حمایت از حقوق مخترعین داروهای جدید با دسترسی کشورهای فقیر به داروهای ارزان‌قیمت که با مسئله سلامت عمومی آن‌ها مرتبط بود آشکار شد و در اواخر دهه ۱۹۹۰ این موضوع به یک مسئله حاد تبدیل شد [۸]. در نتیجه در سال ۲۰۰۱ دولت‌های عضو سازمان تجارت جهانی در بیانیه دوحه موارد زیر را به تصویب رساندند:

وخامت مشکلات بهداشت عمومی در کشورهای در حال توسعه، نیاز به حل این مشکلات در موافقت‌نامه تریپس و تأکید بر اینکه این موافقت‌نامه به گونه‌ای تفسیر شود که حق دسترسی به دارو برای همگان فراهم باشد [۹-۱۱].

شرایط حمایت از اختراعات دارویی

مدت حمایت از اختراع

هنگامی که یک شرکت دارویی برای اولین بار داروهای جدیدی را برای استفاده بیماران تولید می‌کند، این دارو تحت حمایت نظام اختراعات قرار می‌گیرد و با نشان تجاری مخصوص به خود به فروش می‌رسد. با ثبت دارو به عنوان اختراع جدید، فقط شرکت دارویی تولیدکننده مجاز به تولید، بازاریابی، فروش و در نهایت سود بردن از آن داروست. در بیشتر کشورها از جمله ایالات متحده آمریکا، ثبت اختراع دارو دارای مدت حمایت بیست‌ساله است، ولی این مدت در کشورهای مختلف متفاوت است. پس از اتمام مدت حمایت از اختراع ثبت‌شده، دارو توسط شرکت‌های دیگر قابل تهیه و فروش است و در این مرحله داروها به مرحله عمومی شدن (ژنریک) وارد می‌شوند [۱۲].

ماده ۳۳ موافقت‌نامه تریپس هم مدت حمایت بیست‌ساله را برای حمایت از اختراعات پیش‌بینی کرده است [۱۳]. البته این مدت بیست‌ساله، حداقل مدت حقوق انحصاری است و این امکان وجود دارد که کشورها در قوانین داخلی خود، مدتی فراتر از این را پیش‌بینی کنند. به نظر می‌رسد که مقررات موافقت‌نامه تریپس در خصوص ثبت اختراع و صدور امتیازنامه‌های بیست‌ساله برای

روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای (مطالعه کتاب‌ها، مقالات، مجلات، طرح‌های پژوهشی و بانک‌های اطلاعاتی اینترنتی) انجام شد. پس از این گردآوری، اطلاعات با رویکرد مقایسه‌ای و تحلیلی بررسی شده و پس از تدوین، نگارش مقاله صورت گرفت. با توجه به اینکه روش تحقیق در پروژه پیشنهادی روش کتابخانه‌ای اسنادی است، ابزار گردآوری داده‌ها به صورت فیش‌نگاری بوده و ممکن است با توجه به روند پژوهش و نیاز به دسته‌بندی داده‌ها، استفاده از ابزارهایی مانند جدول و نمودار نیز موضوعیت پیدا کند. البته بدیهی است که پایگاه‌های داده‌های مجازی نیز به عنوان یک ابزار محوری در روند پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند.

کلیديات

سازمان تجارت جهانی^۱ یک سازمان بین‌المللی نسبتاً جدید است که جایگزین توافق‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) شده است. تلاش دولت‌ها پس از هفت سال و نیم مذاکره در اوروگوئه در سال ۱۹۹۴ به تأسیس این سازمان جهانی منجر شده است، با این تفاوت که گات یک سازمان تجارت جهانی مربوط به کالا بود، ولی سازمان تجارت جهانی، مربوط به تجارت جهانی کالاها، خدمات و مالکیت معنوی نیز هست. کشورهای خواهان پیوستن به این سازمان باید با اعضای موجود مذاکره کنند و سیاست تجاری خود را با توافق‌نامه‌های این سازمان مطابقت دهند [۲].

موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)^۲، یکی از ضمیمه‌های سازمان تجارت جهانی است که از اول ژانویه ۱۹۹۵ لازم‌الاجرا شده و رعایت مقررات آن برای کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی ضروری شده است [۳]. این موافقت‌نامه از جامع‌ترین و کامل‌ترین مقررات درباره حقوق مالکیت فکری محسوب می‌شود که تاکنون در سطح بین‌المللی وجود داشته و انواع مختلف حقوق مالکیت فکری را شامل شده و مقررات ماهوی نسبتاً کاملی را در راستای حمایت از آن‌ها بیان می‌دارد [۴]. موافقت‌نامه تریپس با تأیید مواد و مفاد ماهوی مقررات کنوانسیون‌های پاریس و برن که مهم‌ترین مقرره‌های بین‌المللی در خصوص حمایت از مالکیت صنعتی هستند، نه تنها روند حمایت بین‌المللی از مالکیت فکری را مختل نکرده است، بلکه با ارجاع صریح به آن‌ها و الزام کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی به رعایت بخش قابل توجهی از مقررات، بر گستره حمایت‌های بین‌المللی مندرج در این مقررات تأکید دارد و بر محدوده کمی و کیفی آن‌ها افزوده است [۵].

موافقت‌نامه تریپس درصدد برقراری موازنه میان حقوق

1. World Trade organization (WTO)
2. Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

استفاده معمولی از اختراع ثبت‌شده نداشته باشد و به منافع مشروع مالک اختراع ثبت‌شده، با توجه به منافع مشروع اشخاص ثالث، لطمه‌ای غیرمعقول وارد نیاورد» [۱۳].

ماده ۳۱ موافقت‌نامه تریپس مقرر می‌دارد «در مواردی که قانون یک کشور عضو، اجازه استفاده‌های دیگر از جمله استفاده دولت یا اشخاص ثالث مجاز از طرف دولت را از موضوع اختراع، بدون کسب اجازه از دارنده حق، می‌دهد، مقررات زیر رعایت خواهند شد:

(الف) اجازه چنین استفاده‌ای بر اساس شایستگی‌های هر مورد بررسی خواهد شد.

(ب) به این استفاده تنها در مواردی اجازه داده می‌شود که استفاده‌کننده موردنظر، قبل از این استفاده، تلاش‌هایی را برای کسب اجازه از دارنده حق طبق شرایط و ترتیبات معقول تجاری به عمل آورده و این تلاش‌ها ظرف مدتی معقول به ثمر نرسیده باشد. در مواردی که اضطرار ملی یا سایر شرایط حائز فوریت فوق‌العاده وجود دارد یا در مورد استفاده عمومی غیرتجاری، یک عضو می‌تواند از الزام یادشده چشم‌پوشی کند. با وجود این در وضعیت‌های توأم با اضطرار ملی یا سایر شرایط حائز فوریت فوق‌العاده، دارنده حق در اسرع وقت که عملاً امکان‌پذیر باشد، از این موضوع مطلع خواهد شد.

(ج) دامنه و مدت چنین استفاده‌ای محدود به مقصودی خواهد بود که برای آن اجازه داده شده است و در مورد فناوری نیمه‌هادی‌ها، فقط برای استفاده عمومی غیرتجاری یا برای جبران عملی خواهد بود که پس از طی روندهای قضایی یا اداری، ضدرقابتهی تشخیص داده شده است.

(د) چنین استفاده‌ای غیرانحصاری خواهد بود.

(ه) چنین استفاده‌ای غیر قابل انتقال است، مگر اینکه همراه با آن بخش از بنگاه یا شهرت تجاری باشد که از این استفاده بهره‌مند می‌شود.

(و) چنین استفاده‌ای غالباً در مواردی که برای تأمین بازار داخلی عضو باشد، اجازه داده خواهد شد.

(ز) اجازه چنین استفاده‌ای، ضمن حمایت کافی از منافع مشروع اشخاصی که این اجازه را کسب کرده‌اند، در صورت و به هنگام از بین رفتن اوضاع و احوالی که منجر به چنین استفاده‌ای شده است و عدم احتمال بازگشت این اوضاع و احوال، لغو خواهد شد. مقام ذی‌صلاح، به مجرد درخواست این مورد، اختیار خواهد داشت که ادامه وجود این اوضاع و احوال را بررسی کند.

(ح) با در نظر گرفتن ارزش اقتصادی اجازه، پرداخت کافی به دارنده حق بر حسب اوضاع و احوال هر مورد صورت خواهد گرفت و غیره [۱۳].

داروهای جدید، محدودیت‌هایی برای دسترسی به داروهای اساسی به وجود می‌آورد؛ بنابراین بروز تعارض میان حق بین‌المللی بشر بر سلامت و مقررات موافقت‌نامه تریپس در زمینه حمایت از مالکیت فکری ابداعات دارویی جدید، امری واضح است که باید تلاش کرد تا تعادلی میان این منافع متعارض برقرار شود [۱۴]. نخستین گام برای حل این مشکل، این است که میان تعهدات ناشی از نظام بین‌المللی حقوق بشر و تعهدات برگرفته از موافقت‌نامه تریپس، هم به لحاظ عملی و هم به لحاظ نظری، رابطه‌ای حقوقی برقرار شود که در ادامه به بررسی این مسئله خواهیم پرداخت.

ضرورت وجود نو بودن، ابتکار و کاربرد صنعتی اختراع

مطابق بند یک ماده ۲۷ موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (تریپس)، حق ثبت اختراع می‌تواند برای هرگونه ابداع و نوآوری خواه محصول باشد یا فرایند، در همه زمینه‌های تکنولوژی، مشروط بر اینکه آن ابداع جدید، ابتکاری (غیربدیهی) و قابلیت کاربرد صنعتی باشد، در دسترس باشد. حق ثبت اختراع قوی‌ترین شکل حمایت از مالکیت فکری محسوب می‌شود [۱۵].

ضوابط حمایت از اختراعات دارویی

هدف از موافقت‌نامه تریپس استقرار سیستم بین‌المللی برای حمایت از حقوق انحصاری مخترعین است. موافقت‌نامه مذکور، معیارها و استانداردهای حمایتی مؤثرتری را نسبت به گذشته برای حقوق مالکیت معنوی صاحبان آثار و اختراعات فراهم آورده و خلأهای موجود در نظام بین‌المللی حمایت از مالکیت‌های فکری و معنوی را پوشش داده است؛ اما با وجود تأثیرات مثبتی که موافقت‌نامه تریپس به ارمغان آورده است، آثاری منفی برای کشورهای در حال توسعه داشته؛ زیرا این کشورها توانایی رقابت با کشورهای پیشرفته را نداشته و این امر اقتصاد آنان را وابسته‌تر می‌کند. اعمال حق انحصاری اختراع بر فرآورده‌های حیاتی مانند دارو که نتیجتاً به افزایش قیمت آن‌ها منجر می‌شود، زندگی میلیون‌ها نفر انسان را در مخاطره قرار داده است. در نتیجه موافقت‌نامه تریپس در مواد ۳۰ و ۳۱ استثنائاتی را بر حقوق انحصاری دارنده حق اختراع وارد کرده و باعث ایجاد تعادل میان حق انحصاری مخترع و سلامت و بهداشت عمومی شده است [۱۶، ۱۳].

مطابق ماده ۳۰ موافقت‌نامه تریپس «اعضای می‌توانند استثنائات محدودی را در مورد حقوق انحصاری ناشی از ثبت اختراع قائل شوند، مشروط بر اینکه استثنائات مزبور مغایرتی غیرمعقول با

۳. حق ثبت برای هرگونه اختراعی اعم از محصول یا فرایند، در تمام رشته‌های فناوری موجود است، مشروط بر اینکه این اختراعات جدید و متضمن گامی ابتکاری بوده و دارای کاربرد صنعتی باشند. با رعایت بند ۴ ماده ۶۵، بند ۸ ماده ۷۰ و بند ۳ این ماده، ثبت و بهره‌مندی از حق ثبت بدون تبعیض از لحاظ محل اختراع، رشته فناوری و اینکه محصولات وارداتی بوده‌اند یا اینکه در داخل تولید شده‌اند، امکان‌پذیر است.

کشورها بر اساس قوانین خود واردات موازی را مجاز بدانند. برای کشورهای مذکور واردات موازی به‌خصوص در مواقعی که قیمت دارو بالا باشد، به عنوان یک راه حل مفید برای دسترسی راحت‌تر به داروها و تأمین سلامت و بهداشت عمومی است [۱۷]. کالاهای مربوط به این نوع واردات، کالاهایی هستند که دارنده حق اختراع آن‌ها در کشوری تولید می‌کند و بدون اجازه او به کشوری دیگر وارد می‌شوند. به عنوان مثال کشوری دارویی را ثبت اختراع می‌کند و این حق در کشور الف و ب مورد حمایت قرار می‌گیرد. اما در کشور ب دارو ارزان‌تر از کشور الف به فروش می‌رسد. حال اگر شرکتی داروی ارزان‌تر را در کشور ب خریداری کند و آن را به کشور یک به قیمتی پایین‌تر از قیمت فروش شرکت الف صادر کند، آن را واردات موازی می‌نامند. برای کشورهای در حال توسعه و کم‌درآمد، واردات موازی در مواقعی که قیمت دارو بالا باشد به عنوان یک راه حل بسیار مهم در جهت دسترسی ارزان به داروست، به‌خصوص وقتی که تولید داخلی دارو و صدور مجوز اجباری ممکن نباشد [۲۱].

مقررات مربوط به دوره انتقال

مقررات تریپس به کشورهای در حال توسعه اجازه می‌دهد تا شناسایی حق ثبت اختراعات دارویی را برای بیش از ده سال از تاریخ لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه تریپس به تأخیر اندازد. دوره‌های انتقالی خودبه‌خود قابل اعمال هستند؛ یعنی هیچ نیازی به اطلاعیه یا اعلامیه قبلی توسط کشورهای عضو مربوط وجود ندارد. با وجود این، اعضای که دوره تمدید شده ده سال را برای داروها یا مواد شیمیایی کشاورزی اعمال می‌کنند، متعهد به پذیرش تقاضاهای نوین صورت‌گرفته برای ثبت فرآورده‌های دارویی در طول آن دوره و متعهد می‌شوند که در نهایت حق بازاریابی انحصاری را برای دوره محدود اعمال کنند [۲۲].

تولید محصولات دارویی دارای حق اختراع بدون اجازه از دارنده

سیستم دیگری که علاوه بر اعطای مجوز اجباری یا واردات موازی وجود دارد و در ماده ۸ موافقت‌نامه تریپس هم آمده، بدین صورت است که در بعضی موارد، تعدادی از کشورها اجازه دارند که داروهای ثبت‌شده را قبل از انقضای اعتبار حق اختراع، بدون اجازه دارنده تولید کنند و این امر موجب می‌شود که به محض منتهی شدن دوره اعتبار حق اختراع، داروی ژنریک تولیدشده بتواند وارد بازار شود [۱۷]. مطابق بند یک ماده ۸ موافقت‌نامه تریپس «اعضا در تنظیم یا اصلاح قوانین و مقررات ملی خود می‌توانند اقدامات لازم را برای حفظ حق سلامت، بهداشت و تغذیه و همچنین گسترش منافع عمومی در بخش‌های حیاتی و مهم برای توسعه اجتماعی اقتصادی و فناوری اتخاذ کنند، مشروط بر اینکه اقدامات با موافقت‌نامه حاضر انطباق داشته باشد» [۱۳].

طبق ماده فوق، هرگاه ضرورتی در خصوص بهداشت عمومی ایجاد شود که با منافع عمومی تعارض داشته باشد و سلامت

از تفسیر بندهای ماده ۳۱ موافقت‌نامه تریپس می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که استفاده از حق انحصاری دارنده حق اختراع باید شایسته، محدود، غیرقابل انتقال به غیر، محدود، بر حسب ضرورت، به منظور تأمین بازار داخلی، مشروع و غیرتبعی باشد. در ادامه به بررسی مهم‌ترین استثنائات در حقوق انحصاری دارنده اختراع خواهیم پرداخت.

مجوز اجباری بهره‌برداری

صدور مجوز بهره‌برداری اجباری از طرف دولت برای استفاده از اختراع با دادن حق‌الزحمه منصفانه به دارنده حق انحصاری است. در اعلامیه دوحه هم کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی به حق برقراری لیسانس اجباری تأکید کرده‌اند و تقریباً در تمامی قوانین کشورها این مجوزها در موارد مختلف برقرار شده است [۱۷].

مجوز اجباری بهره‌برداری، مجوزی است که بر اساس آن دولت یا اشخاص دیگر در استفاده از موضوع حق مالکیت فکری بدون اجازه دارنده حق و در ازای پرداخت اجرت منصفانه، مجاز می‌شوند. این اجازه از سوی یک مرجع صالح دولتی و در جهت اهداف سیاسی عمومی و با احراز شرایط مقرر صادر می‌شود [۱۸]؛ بنابراین مجوز بهره‌برداری، بخشی از نظم عمومی است که می‌کوشد تعادلی میان حقوق انحصاری دارندگان حق اختراع از یکسو و حقوق مصرف‌کنندگان از سوی دیگر، پدید آورد [۱۹].

همچنین مجوز اجباری، ابزاری برای محدود کردن دامنه حقوق مخترع از محصولات اختراعات خود است. مسئله بهداشت عمومی از جمله مهم‌ترین مصادیقی است که در راستای تأمین منافع اجتماعی و به نفع دولت صادر می‌شود [۲۰].

واردات موازی^۲

موضوع واردات موازی در چارچوب دکترین حقوق استیفاشده در مالکیت فکری مورد توجه بوده و این موضوع از دشوارترین مباحث مطروحه در مذاکرات اورگوئه بود و باعث شد بین طرف مذاکره کننده مصالح‌های پدید آید که در چارچوب این مصالحه ماده ۶ موافقت‌نامه تریپس، پذیرفته شد [۳]. مطابق ماده ۶ موافقت‌نامه تریپس «از لحاظ حل و فصل اختلافات در چارچوب این موافقت‌نامه با رعایت مواد ۳ و ۴، مقرر شد که موافقت‌نامه مسئله استیفای حقوق مالکیت فکری را مورد توجه خاص قرار دهد».

بنابراین ماده ۶ موافقت‌نامه تریپس به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته توجهی ویژه داشته و اجازه داده که

۴. اصل حقوقی که در واردات موازی به آن تمسک می‌جویند، اصل خاتمه استفاده از حق است. دکترین خاتمه حق که به دکترین اولین فروش نیز شناخته می‌شود به این معنی است که با فروش و عرضه محصولات دارای حق اختراع، دارنده حق اختراع بر عرضه یا فروش مجدد آنها هیچ گونه کنترلی نخواهد داشت و اگر این دکترین در سطح بین‌المللی پذیرفته شود نتیجه آن جواز واردات موازی در مورد محصولات دارای حق اختراع خواهد بود.

کشورها برای حفظ منافع و سلامت جامعه جهانی لازم و اخذ هر اقدامی در جهت حفظ سلامت انسان‌ها ضروری است [۲۷].

سازمان تجارت جهانی و چالش توسعه

در سال‌های اخیر علی‌رغم لزوم توجه بیشتر به ارتباط میان حقوق مالکیت فکری و مبحث بهداشت عمومی که با تلاش‌های گسترده‌ای در زمینه کاهش فقر و ارتقای سلامت عمومی همراه بوده است، کشورهای در حال توسعه همچنان با فقر و بیماری مواجه بوده و مفاد موجود در موافقت‌نامه تریپس، نه تنها امکان نجات آن‌ها را فراهم نکرده، بلکه دسترسی آن‌ها به داروهای دسوارتر شده است؛ زیرا افزایش حمایت از حقوق انحصاری ناشی از مالکیت فکری و منع تولید و تکثیر تجاری آن‌ها در کشورهای در حال توسعه، علاوه بر کاهش تولید، به افزایش تقاضا و بالا رفتن قیمت این محصولات منتهی شده است. همچنین این امر بر هزینه تحقیق و توسعه در کشورهای در حال توسعه نیز اثر منفی گذاشته و تمرکز سرمایه‌گذاری را به سمت کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی سوق داده است [۲۸].

مطابق ماده ۷ موافقت‌نامه تریپس «حمایت از حقوق مالکیت فکری و اجرای این حقوق باید به توسعه ابداعات تکنولوژیک و انتقال و گسترش فناوری و استفاده متقابل تولیدکنندگان و به‌کارگیرندگان دانش فنی کمک کند و به گونه‌ای صورت گیرد که به رفاه اقتصادی و اجتماعی و توازن میان حقوق و تعهدات منجر شود».

هرچند مواد ۷ و ۸ موافقت‌نامه تریپس علاوه بر لزوم رعایت حقوق مالکیت فکری بر ضرورت توسعه کشورها و تسهیل انتقال فناوری تأکید کرده‌اند، اما با گذشت چند سال از تصویب موافقت‌نامه تریپس، کشورهای در حال توسعه به این امر پی برده‌اند که این موافقت‌نامه نه تنها بر گسترش توسعه آن‌ها نقشی نداشته، بلکه انتقال فناوری از کشورهای توسعه‌یافته نیز با اختلالاتی مواجه بوده است [۲۹].

راهی که برای عبور از این چالش در نظر گرفته شده است این است که علاوه بر رعایت اصول مهم رفتار ملی و استانداردهای حداقلی که برای برقراری عدالت و برابری میان کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی در موافقت‌نامه تریپس وضع شده است، حقوق مالکیت فکری و برخورداری مخترعان از حقوق انحصاری باید کشورهای در حال توسعه را قادر به تولید و به‌کارگیری فناوری کند؛ زیرا نیازهای اساسی بشر از جمله بهداشت عمومی و به تبع آن، دسترسی به دارو، پیش‌شرط همه اهداف دیگر است. البته به خاطر نقش ویژه دارو در زندگی بشر، بایستی علاوه بر منافع خصوصی صاحبان ابداعات، منافع جامعه و نیازهای بهداشتی و توسعه‌ای کشورهای در حال توسعه و فقیر را هم در نظر داشت و تأمین کرد. به علاوه، کشورهای در حال توسعه نیز باید خودشان راهکار توزیع مناسب دارو و ایجاد زمینه مناسب

جامعه را به خطر بیندازد، کشورها مخیرند با وجود حقوق انحصاری تولیدکنندگان دارو، به تولید داروها و اقلام دارویی ضروری بپردازند.

چالش‌های حمایت از اختراعات دارویی

سازمان تجارت جهانی و چالش حمایت از بهداشت و سلامت عمومی

در ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر بر حقوق مادی و معنوی آثار فکری و حمایت از آن‌ها تأکید شده است. ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ چنین بیان می‌کند: «همه افراد بشر از حق استاندارد حمایت مناسب در زمینه بهداشت و رفاه مناسب برای خود و خانواده‌شان از جمله در حوزه غذا، پوشاک، مسکن و مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری و حق تأمین در مواقع بیکاری، بیماری، معلولیت و غیره در شرایط حاد بهره‌مند هستند» [۲۳].

سلامت عمومی، مهم‌ترین چالشی است که کشورهای در حال توسعه در مقابل حقوق انحصاری ناشی از حق اختراع با آن مواجه هستند و دستیابی به اهداف بهداشت عمومی مهم‌ترین جنبه از سیاست عمومی کشورها در مقابل دارندگان حق اختراع است [۲۴]. حق بهره‌مندی از پیشرفت علمی و کاربردهای آن به عنوان حق بشری اقتضا می‌کند که هر انسانی از مزایا، منافع و تسهیلاتی که پیشرفت‌های علمی در حل مشکلات، مبارزه با بیماری‌ها و ارتقای سطح زندگی در اختیار می‌گذارد، بهره‌مند شود [۲۵]. مجموع موازین حقوقی مذکور نشان می‌دهند که علاوه بر به رسمیت شناخته شدن حق مخترعین بر ابداعات دارویی خود، حق سلامت جامعه هنگام تعارض غیر قابل حل این دو حق، برتر دانسته شده و اختراعات دارویی را باید وسیله‌ای برای تضمین سلامت انسان‌ها تلقی کرد که باید در مقام تأمین و ترجیح آن برآید [۲۶].

بنابراین، در بحث دوسویه میان حق مالکیت مخترعان بر ابداعات دارویی خود و حق دسترسی همگان به داروها باید گفت که حق سلامت و دسترسی باید به داروهای اساسی بر حق ابداعات دارویی اولویت داشته باشد، اما باید توجه داشت که تأکید افراطی بر هر یک از این موارد باعث تشدید شکاف و بی‌توجهی به علل مرجح دانسته‌شده، خواهد بود؛ بنابراین در خصوص این مسئله باید روش‌های میانه و تعادلی را در پیش گرفت تا بدون رد پای نظام مالکیت فکری و با استفاده از شیوه‌های دیگری چون بهبود زیرساخت‌های بهداشتی، نظام توزیعی در این کشورها و تخصیص بودجه‌های اختصاصی در سازمان بهداشت جهانی و دیگر سازمان‌های بین‌المللی مرتبط، بتوان برای افزایش بهداشت در جوامع در حال توسعه اقدام کرد؛ بنابراین، بعد از اعطای حق ثبت به صاحبان ابداعات مربوط به داروها و حوزه بهداشت و درمان و ایجاد حقوق انحصاری در تولید و توزیع، فروش، واردات و صادرات محصولات دارویی، در مواردی که دارنده از حقوق اعطایی سوءاستفاده کند و سلامت انسان‌ها به خطر افتد، توجه

دسترسی شهروندان به دارو را اتخاذ کنند [۳۰].

بحث و نتیجه‌گیری

قبل از امضای موافقت‌نامه تریپس در سال ۱۹۹۴، در طول سال‌ها در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته، روند اعطای حق ثبت اختراعات دارویی سرعت کمتری داشته و بسیاری از این کشورها موافق پیش‌بینی و اعطای حق ثبت اختراع به محصولات دارویی در قالب قوانین ملی خود نبودند. اما موافقت‌نامه تریپس ضرورت الزام تأسیس یک حمایت بین‌المللی از ثبت اختراعات دارویی را مطرح کرد. این موافقت‌نامه از تمامی اعضای سازمان تجارت جهانی می‌خواهد تا حق ثبت اختراع را برای حمایت از تمامی اختراعات و به طور اختصاصی، اختراعات دارویی به رسمیت بشناسند؛ زیرا بخش اعظمی از حق ثبت اختراع اعطاشده در سطح جهان مرتبط با محصولات و فرایندهای دارویی است؛ بنابراین نظام‌های حقوقی عضو سازمان تجارت جهانی و آن‌هایی که خواهان پیوستن به این سازمان هستند، باید قوانین و مقررات خود را با این موافقت‌نامه هماهنگ کنند.

البته یکی از ویژگی‌های این موافقت‌نامه نسبت به دیگر موافقت‌نامه‌ها و کنوانسیون‌های سازمان تجارت جهانی بیان حداقل‌ها و پیش‌بینی اختیار کشورها در تنظیم قوانین داخلی خود با در نظر گرفتن استانداردهای لازم و متناسب با شرایط و مقتضیات سیاسی و اجتماعی موجود در هر جامعه است. بنابراین باید گفت این موافقت‌نامه مانند سایر موافقت‌نامه‌های بنیادین سازمان تجارت جهانی، نگاهی ویژه به سلامت و بهداشت عمومی به‌ویژه دسترسی به دارو داشته و سعی کرده بین دارنده حق مالکیت فکری (مخترعی که دارای حق انحصاری است) و سلامت و بهداشت عمومی (به عنوان حق اولیه و اساسی نوع بشر) تعادل ایجاد کند تا ضمن حفظ حقوق دارنده حق انحصاری اختراع، کشورها بتوانند از حیات و سلامت انسان‌ها محافظت کنند.

با وجود این اختراعات دارویی به واسطه نقش بزرگی که در حوزه بهداشت و سلامت عمومی ایفا می‌کنند، از جایگاهی والا در میان سایر اختراعات برخوردارند و همین جایگاه سبب بروز چالش میان کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته شده است. بنابراین از چالش‌برانگیزترین موضوعات به‌خصوص برای کشورهای در حال توسعه مسئله تقابل میان سلامت عمومی و حقوق مالکیت فکری دارندگان اختراع است؛ زیرا با پیش‌بینی حقوق انحصاری برای دارندگان اختراع، دسترسی کشورهای در حال توسعه به داروها با دشواری‌های زیادی همراه شده و حتی ممکن است با افزایش قیمت دارو، سلامت این جوامع به خطر بیفتد.

راهکاری که می‌توان ارائه داد این است که کشورهای در حال توسعه، حمایت از اختراعات دارویی را باید تا جایی که منافاتی با سلامت عمومی ندارد، محدود کنند؛ زیرا برخی حقوق هدف تلقی می‌شوند و برخی دیگر وسیله برای نیل به هدف هستند و

جنبه طریقییت دارند. به نظر می‌رسد که حق سلامت و دسترسی به سلامت مطلوب انسان‌ها یک هدف است و برای رسیدن به این هدف، انسان سعی در اختراع و تأمین دارو می‌کند؛ بنابراین می‌توان گفت اختراع دارو و حق داشتن آن، حق داشتن وسیله است و حقی اصیل نیست و برای تحقق هدفی ذاتی یعنی حق سلامتی است. بنابراین نمی‌توان آن را به طور بی‌قید و شرط و مطلق قائل شد، بلکه آزادی در اعمال این حق، محدود به تأمین سلامت است.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

با توجه به نوع مقاله (مروری)، مطالعه نمونه انسانی یا حیوانی نداشته و نیازی به دریافت کد اخلاق نبوده است.

حامی مالی

این تحقیق هیچ‌گونه کمک مالی از سازمان‌های دولتی و بخش‌های مردم‌نهاد دریافت نکرده است.

مشارکت‌نویسندگان

بررسی منابع و نگارش: سمیه رحمانی، حمیده ره انجام؛ اصلاح داورها و مدیریت پروژه: مهدی قربان‌پور زهشوران.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله هیچ گونه تعارض منافی ندارد.

References

- [1] Sadeghi M. The protection of pharmaceutical inventions and human rights challenges. *Private Law Studies quarterly*. 2010; 39(3):193-215. [In Persian] https://jfq.ut.ac.ir/article_20117_en.html
- [2] WHO, WTO. Agreements and public health - a joint study by the WHO and WTO secretariat. Geneva: WTO Secretariat; 2002. https://www.wto.org/english/news_e/pres02_e/pr310_e.htm
- [3] World Intellectual Property Organization. WIPO intellectual property handbook: Policy, law and use. Geneva: World Intellectual Property Organization; 2004. https://books.google.ro/books/about/WIPO_Intellectual_Property_Handbook.html?id=akUVAQAIAAJ&redir_esc=y
- [4] Mollaebrahimi E, Arfania B. Investigating the conflict of medicinal inventions and access to health with emphasis on the role of WTO. Paper presented at: First International Congress on Human Rights; 5 March 2016; Tehran, Iran. [In Persian] <https://civilica.com/doc/502894/>
- [5] Mirshamsi MH. Trips agreement and its role in expanding international support for intellectual property. *J Relig Law*. 2015; 3(7):69-92. [Persian] <http://qjrl.cmirq.ir/article-1-75-fa.html>
- [6] Habiba S. [Iranian copyright system after the adoption of the agreement on the Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)]. *Law Political Sci*. 2004; 66:145-81. [In Persian] https://jflps.ut.ac.ir/article_11229.html
- [7] Monfared M. [Conflict of pharmaceutical patents and protection of human rights; legal interpretation of article 27 of TRIPS agreement. *Med Law J* 2016; 9:151-87. [Persian] <http://ijmedicallaw.ir/article-1-674-en.html>
- [8] World Trade Organization (WTO). The Doha declaration on the trips agreement and public health [Internet]. 2001 [Retrieved 2020 December 09] Available from: <https://www.who.int/medicines/areas/policy/tripshealth.pdf?ua=1>
- [9] Parvin MR. Les brevets pharmaceutiques et ses problématiques. *Med Law J*. 2009; 3(8):13-59. <http://ijmedicallaw.ir/article-1-76-en.html>
- [10] Verma SK. TRIPS agreement and access to medicines. 2011. <https://www.kansai-u.ac.jp/ILS/publication/asset/nomos/29/nomos29-06.pdf>
- [11] Banta D. Public health triumphs at WTO conference. *JAMA*. 2001; 286(21):2655-6. [DOI:10.1001/jama.286.21.2655]
- [12] Mandal A. Drug patents and generic pharmaceutical drugs [Internet]. 2019 [2019 February 26]. Available from: <https://www.news-medical.net/health/Drug-Patents-and-Generics.aspx>
- [13] World Trade Organization (WTO). The agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) [Internet]. 1995 [Retrieved 2020 December 09]. Available from: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf
- [14] Niyavarani S, Javid E. The right to access to essential drugs within the framework of trips agreement and the challenge of protection of international human right to health. *Int Law J*. 2016; 33(54):29-58. [In Persian] [DOI:10.22066/CILAMAG.2016.20719]
- [15] Gardiner S, Welch R, Boyes S, Naidoo U. *Sports law*. Abingdon: Routledge; 2001. <https://www.amazon.com/Sports-Law-Simon-Gardiner/dp/041559183X>
- [16] Pilvar R, Hoseini Balouchi M. Facilitating access to medicine for developing and least developed countries by WTO, with emphasis on latest developments in TRIPS agreement. *Med Law J*. 2018; 12(45):191-217. [In Persian] <http://ijmedicallaw.ir/article-1-886-en.html>
- [17] Sheykhi M. Challenges of intellectual property in the field of health. *Refah J*. 2006; 5(20):61-82. [In Persian] <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2002-en.html>
- [18] Sadeghi M, Khakpour M. Granting licenses for exploitation of intellectual property rights. *Human Sciences Modares*. 2007; 11(4):131-64. [In Persian] <https://www.sid.ir/Fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=95737>
- [19] Correa CM. Intellectual property rights and use of compulsory licenses: Options for developing countries center. South Center; 1999. https://www.iatp.org/sites/default/files/Intellectual_Property_Rights_and_the_Use_of_Co.pdf
- [20] Blakeney M. Intellectual property law reform in the Asia Pacific region. *Australian Journal of Corporate Law*. 1996; 7:23-39. <https://research-repository.uwa.edu.au/en/publications/intellectual-property-law-reform-in-the-asia-pacific-region>
- [21] Fathizade AH. Investigation of patents in the provisions of the agreement on commercial aspects of intellectual property: A case study of the right to invent a pharmaceutical product. *Commercial Surveys*. 2003; (3):39-45. [In Persian] <http://ensani.ir/file/download/article/20101127015537-bbz003pdf39.pdf>
- [22] Abbasi M, Khakpour M, foroughi M. Criminal responsibility and mental disorder base on DSM.IV. *Med Law J*. 2012; 6(23):13-43. [In Persian] <http://ijmedicallaw.ir/article-1-70-en.html>
- [23] United Nations. Universal declaration of human rights. New York: United Nations Publications. Available At: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>
- [24] Azizimoradpour H. Reflections on article 30 of the trips agreement and lessons from WTO dispute settlement body practice. *J Priv Law*. 2012; 1(1):129-56. [In Persian] https://jplr.atu.ac.ir/article_2219.html?lang=en
- [25] Amirarjmand A, Habibimajande M. The place of intellectual property rights in the international human rights system. *Mofid Letter*. 2005; 11(52):3-24. [In Persian] <https://www.sid.ir/Fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=45305>
- [26] Borhani M, Abozari M. [The right to medications along with supporting drug innovations. *The Judiciary Law Journal*. 2017; 81(99):11-29. [In Persian] [DOI:10.22106/JLJ.2017.29206]
- [27] Moon S, Bermudez J, Hoen ET. Innovation and access to medicines for neglected populations: Could a treaty address a broken pharmaceutical R&D system? *PLoS Med*. 2012; 9(5):e1001218. [DOI:10.1371/journal.pmed.1001218] [PMID] [PMCID]
- [28] Habiba S. New challenges of intellectual property rights. *Priv Law Stud Q*. 2009; 37(4):37-64. [In Persian] https://jfq.ut.ac.ir/article_19220_en.html

- [29] Peter K. Intellectual property training and education for development. *Am U Int'l L Rev.* 2012. 28(1):311-54. <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1779&context=auilr>
- [30] --Habiba S, Moeineslam M. Global intellectual globalization of intellectual property law and the challenge of development and public health. *Med Law J.* 2018; 12(44):175-90. [In Persian] <http://ijmedicallaw.ir/article-1-863-en.html>

This Page Intentionally Left Blank
